

Ikarosmyten - några försök till tolkning av Ana Danielsson

PM i "Myter, riter och symboler", Gävle Universitet, religionsvetenskap 2006

Ikarosmyten nedtecknades av Ovidius, latinsk poet, född i Italien 43 f Kr. I korthet kan den berättas så här: " Daidalos, en uppfinnare från Aten skapade viktiga verktyg som yxan och seglet. Hans systerson som också var begåvad uppfann sågen. När Daidalos misstänkte att systersonen skulle kunna bli bättre än honom själv, kastade han ut honom genom ett fönster så att han dog. För att inte bli straffad flydde han med sin son Ikaros till Kreta. Där tog kung Minos emot honom och gav honom uppdraget att bygga en labyrint. Han byggde en labyrint som var den mest villsamma byggnad man sett.

Kung Minos drottning var passionerat förälskad i en tjur. Daidalos, som aldrig bekymrade sig för om hans uppfinningar var till nytta eller skada, tillverkade en ko av trä med vars hjälp drottningen kunde förena sig med tjuren. Frukten av förbindelsen blev det människoätande vidundret Minotaurus (en tjurmänniska). Kung Minos lät spärra in monstret i labyrinten och satte även Daidalos och Ikaros i fängelse där. Daidalos tillverkade vingar av fjädrar åt sig själv och Ikaros och fäste dem vid skuldrorna med vax. Ikaros och han flög med dem från Kreta till Italien. Ikaros greps av hänförelse över flykten och flög högre och högre tills vaxet på hans vingar smälte och han föll och störtade i havet och omkom. Daidalos kom lyckligt över och landade i Italien. Där fortsatte han att uppfinna tills kung Minos fann honom och med hot om krig lyckades få Italiens myndigheter att döda Daidalos."

Inledning

"En myt ger möjlighet att skapa mening i en meningslös värld. Myter är berättelsemönster som ger betydelse åt vår existens", så börjat Rollo May (1992: 19) sin bok "Ropet efter myten". I det klassiska Grekland var myterna viktiga och levande för människorna, medan de idag i vårt moderna samhälle har mist sin kraft. Den ensidiga betoningen av rationalism har utarmat vårt inre liv och orsakat en känsla av vilsenhet som kompenseras av neurotiska försvar. Vi betalar ett högt pris för den ensidiga betoningen av vår teknologiska utveckling – en inre klyfta, en svag förbindelse såväl med den yttre naturen som den inre.

Myter är en glimt av evigheten, skriver May vidare, de kan lyfta oss över egot och vardagens plikter, ge oss möjlighet att se från ett högre perspektiv, utifrån en helhetssyn. Myter kan ge en bild av våra personliga kriser såväl som samhällets grundläggande föreställningar. May utgår från ett historiskt och psykoanalytiskt perspektiv. Han analyserar i ett kapitel den amerikanska myten, inte ursprungsfolkens utan de europeiska erövrarnas myt om Amerika som sitt land. "Vi kan alltså konstatera att det är människornas myter snarare än rena historiska fakta som är avgörande för vad de tillåter sig att se och inte se." (1992: 93) Rollo May hävdar att den amerikanska myten handlar om framgång, individualitet och den narcissistiska människan. Framgång är här detsamma som att "komma upp sig", att ständigt nå allt högre i samhällshierarkin. (1992: 118)

Myter kan tolkas utifrån många olika perspektiv. Jag har valt att se på denna myt utifrån Eliade och det teknologiska perspektivet samt från Jungs symbolteori. Begränsningen av uppgiften omöjliggör en tolkning av myten i sin helhet, så jag tar upp vissa delar av den för att åskådliggöra min valda synvinkel. Den myt jag valt om Daidalos och Ikaros tycker jag säger något om den västerländska framgångsföreställningen och kan ses som en upphovsmyt för denna civilisation.

Eliade och det teknologiska perspektivet

Under arbetets gång fann jag det enklast att låta dessa två perspektiv samverka och gå in i varandra. En välkänd tolkare av myter är Mircea Eliade, som är professor i religionshistoria vid University of Chicago. Han är framstående inom forskningen om shamanism inom skilda kulturer, främst de arktiska och nordamerikanska och har skrivit många böcker om myter och symboler. Han tolkar mytens

mening och funktion utifrån en historisk utgångspunkt i relation till den kultur den fanns i. Eliade menar att i ursprungliga shamaniska kulturer är myten en beskrivning av det ogripbara och okända. Myterna är länken till den gemensamma grunden för stammens folk, en kontakt med rötterna och förfädernas värld. Shamanen återberättar eller sjunger myterna i en ceremoni eller utför en ritual efter dess mönster. I ceremonin blir man "gripen av" det övernaturliga och på så sätt kan den sjukes förlorade själ återföras till den kollektiva gemenskapen och ge en grund för kroppens spontana läkningsförmåga.

Eliade sökte förstå det mytiska tänkandets struktur genom att studera kulturer där myter alltjämt är "levande". Där de är grunden för det sociala, religiösa och kulturella livet. Hos dessa folk skildrar myten ett heligt skeende och berättar om händelser som ägt rum i urtiden. Myten är en skildring av en skapelse av något slag. Den utgör ett mönster för betydelsefulla mänskliga handlingar. Spår av det arkaiska förhållningssättet lever kvar än idag. Känner man myten känner man upphovet till saker och ting. Då blir det lättare att handskas med fenomenet.

Man kan tänka sig att det klassiska Grekland (antiken) är Europas vagg. Daidalosmyten är en slags upphovsmyt. Myten om den europeiska civilisationens uppkomst. Myten nedtecknades av Ovidius under antiken. Kung Minos tillhör myternas värld, men det finns en förankring i den minoiska verkligheten. Mäktiga furstar härskade då i palats. Det minoiska samhället präglades av mysterier, ceremonier och extatiska fester. Palatset var själva kärnan i tidens komplicerade samhälle. Kungen hade både profan och andlig makt. Den legendariska kung Minos i myten härskade i Knossos på Kreta ca 2000 f Kr. (bronsåldern i östra Medelhavet). Dvs. i den minoiska kulturen som fanns ca 3000 – 1500 f Kr. Det var en era som präglades av en ekonomisk explosion med metaller som den främsta råvaran. Metall kom från Mellanöstern över Mindre Asien, nya handelsvägar och ökad varuhandel uppstod. Kapitalismens grund och samhällsform lades i en klasskultur. Samtidigt startade den våldsamma rovdriften och utnyttjandet av jordens resurser.

Arkeologerna har funnit att Knossos är byggd på bosättningslager från neolitisk tid. Marija Gimbutas (1921 – 1994) var professor i europeisk arkeologi vid "University of California" i Los Angeles. Hennes forskning var fokuserad på det "Gamla Europas" gudinneorienterade kultur, speciellt under den neolitiska perioden 7 000 – 3 500 f Kr. Mycket av hennes arbete grundades på egna arkeologiska utgrävningar i Europa. Den stora mängden upphittade statyetter antyder det "Gamla Europas" andliga rikedom. I sina böcker skriver Gimbutas om de fågel- och ormgudinnor som fanns då. Hon tolkar de arkeologiska fynden, som att den kvinnocentrerade kulturen bestod av en urbefolkning, som byggt upp ett fredligt åkerbruk med en jämställd social struktur. De vördade gudinnan och var skickliga konstnärer och hantverkare. Deras ursprungliga gudinnegestalt var en livgivarska. Hon representerade hela cykeln av födelse, liv, död och återfödelse. Hennes huvudfunktion var dock att väcka naturens slumrande livsenergi när våren kom, att värna pånyttfödelsen. Cirka 4000 år f Kr. började Kurganfolket, ett krigiskt indoeuropeiskt folk, komma till Europa. De tvingade på de gamla européerna sin kultur och sina manliga gudar. Patriarkatet kom till Europa. Ett genomgripande paradigmskifte. Den livgivande Svarta Jordgudinnan förvandlades till ett fasaväckande avskryvart väsen. Och dolt fanns en fruktan för Jordgudinnans hämnd. (Gimbutas 2001)

I myten representerar Daidalos den nya andan av tekniska uppfinningar. Han är besatt av sin framgångsmyt, sitt behov av att vara bäst. Han går till och med till mord för att undanröja sin konkurrent. Men driftig som han är tar han sig till den mäktigaste härskaren där han fortsätter uppfinna. Kung Minos ger honom en uppgift att skapa den mest förvillande byggnaden av alla. Om byggnaden ses som symbol för samhällsbyggandet skapas ett samhälle som förvirrar sina medborgare och endast möjliggör för de skickligaste och mest hänsynslösa att nå sitt mål.

Ordet labyrint kommer ur labrys som betyder dubbelyxa. Dubbelyxan var viktig i den minoiska kulturen och en symbol för makt. (Hagen 1988: 210) Labyrinten är ett invecklat gångsystem eller ett system av irrgångar. Den kan ses som en symbol för vägen in i vårt innersta. Den finns av två typer. Den ena är enkelriktad och snirklar sig på ett komplicerat sätt fram mot ett bestämt mål. Gångaren måste hålla sitt fokus på den komplicerade vägen. Den högra hjärnhalvan med sin bildmässiga intuitiva förmåga stimuleras. Den andra typen har massor av irrgångar – flera in och utgångar men bara en väg leder in till dess centrum. Irrgångslabyrinten uppmuntrar den vänstra hjärnhalvans aktivitet. Gångaren måste hela tiden fatta medvetna svåra beslut och val. (Sands 2000) I denna myt avses uppenbarligen

irrgångslabyrinten – den som använder vänster hjärnhalva. Modellen för framgång är att använda logik och teknik. Vi ser också senare att kung Minos placerar skuggan/Minotaurus mitt i labyrinten.

Drottningen

Den kvinnliga gudomen i kung Minos rike är en högre kvinna med armarna höjda uppåt – utåt. En panterkvinna med ormar i händerna, blottade bröst och lång kjol. (Hagen 1988: 211) Jämför vi henne med det tidigare kvinnocentrerade samhällets statyetter upptäcker vi vad som hänt. I de tidigaste gudinnegestalterna är könet det viktigaste, det som betonas. Kvinnokönet symboliserar förmågan att ge liv, att föda och skapa. Kvinnans sexualitet är i livets tjänst. I Kung Minos rike skildras kvinnans sexualitet som pervers – hon vill betäckas av en tjur. Man tillskriver kvinnan stående närmare naturen och naturen är enbart skrämmande och destruktiv och måste tämjas. På statyetter från denna kultur betonas kvinnans bröst, medan könet döljs av långa stora kjolar. En kvinna som ger näring är vad patriarkatet vill ha, precis på samma sätt som Moder Jord endast är till för att förse människorna med "näring". (naturresurser, råvaror). Naturen förtingligas. Kvinnan utarmas och utnyttjas, hon sträcker hjälplöst upp sina armar mot himmelsguden – som ett barn som vill bli buret. Det är männen som är skapande med hjälp av sina tekniska uppfinningar.

Kosymbolen av trä är intressant, men jag hinner inte nysta i den här. Kon i vår kultur är någon som i huvudsak ger mjölk och kött =näring. Hon har också mycket stora bröst vilket är ovanligt i djurvärlden. (Behöver utvecklas mer.)

Förtrycket och förminskningen av det feminina elementet ger upphov till att patriarkatets skugga – symboliserat av Minotaurus, tjurmonstret – manifesterar sig. Det finns inte längre någon autentisk kvinnlig kraft som kan balansera den maskulina tjurskuggan. Det skapar en obalans i systemet.

Tjuren symboliserar positivt kraft och fruktbarhet. Dess negativa aspekt är en maskulin aggressiv drift, en rå hänsynslöshet som inte helt kan tämjas. I det minoiska samhället urladdades denna drift i ceremonier som "tjurdans". Det var en farlig men formfulländad lek med tjuren där blodiga offer av utvalda ungdomar ingick. Man kan förmoda att kvarlevor av denna kultdans finns i Sydeuropas tjurfäktningar och tjurrusningar på gatorna. Här ser vi ett exempel på hur de forntida samhällena genom myt och ritual levandegjorde tjurskuggekraften och kampen mot den. Idag när inga sådana hjälpmedel erbjuds träder skuggan i dagen hos vissa individer (som blir bärare av den) och som agerar ut den i demoniska våldshandlingar. Är vår tids fixering vid våldshandlingar ett tecken för att denna aspekts djup och kärna behöver medvetandegöras?

Tjurskuggan är patriarkatets mörka våldsamma skugga. I det klassiska Grekland finns myten om Zeus, den stora himmelsfadern, som förvandlar sig till en tjur för att röva bort och våldta den sköna Europa. En annan av de grekiska gudarna, den ljusa Apollo, dödar draken Python och erövrar på så sätt Delfi – jordens centrum. Han tar det från jordgudinnan Gaia och bryter det heliga kretsloppet. Rädslan för Jordgudinnans hämnd lever kvar men trängs bort till det omedvetna. Patriarkatets myt att män är överlägsna kvinnor rättfärdigar förtrycket av dem. Kung Minos vrede över drottningens olydnad leder till att skuggan låses in i labyrintens mitt, där också de som hjälpt henne fångas. Genom logisk rationell tanke stängs monstret in i psyket. Den maskulina skuggan och teknikens etiska syfte döljs i det omedvetna.

Den kris som Daidalos och hans son – framtidspotentialen – hamnar i väcker en andlig kraft (göra vingar) Ett försök till medvetenhet görs men det strandar. En klyvning sker. Ikaros, framtidspotentialen drabbas av hybris, inflation (tekniken kan lösa allt). Den gamla aspekten fortsätter som förut (sin neurotiska cirkel) men myten förtäljer att slutet kommer när makten vill hämnas och genom hot om krig utplånar den maskulina skapande förmågan helt.

En intressant parallell är den Minoiska kulturens undergång 1450 f Kr. genom en naturkatastrof – vulkanen Thera norr om Kreta har utbrott. Ön Thera lades i aska och delar av den sjönk i havet (ev. myten om Atlantis). Den minoiska kulturen precis som den romerska (Pompeji) ödelades av eld i vulkanutbrott. Det kan ses som den stora Jordgudinnans hämnd – draken som sprutar eld.

Antiken i Grekland som följer efter har en dualistisk grundstruktur – en mörk och ljus del. Det är en kluven värld, tvådelad. Den materiella dimensionen skiljs från den andliga. Den är början av materialismen. Renässansen med sin nya tilltro till människans möjligheter födde en ny

äventyrslystnad och gav Columbus impulsen till sin resa över havet. Europa var redo för en ny värld. Tyvärr, som Jung kunde ha sagt, blev det en handling enbart i det yttre istället för en inre förändring när Amerika upptäcktes och erövrades. Istället för att med ödmjukhet lära av och växa i det nya som européerna mötte hos ursprungsfolken utgick de ifrån att deras kultur i allt var överlägsen och betraktade urbefolkningen som "galna vildar". Och sig själva som frälsarna, de som vet det rätta. Känns det igen i vår samtid? Myten lever kvar i dagens USA. Det syns som en skriande paradox att ett samhälle hyser föreställningen om att representera befrielsen och ett överlägset demokratiskt system, samtidigt som det vilar på en grund av blodbad och hänsynslös utrotning av nästan hela det amerikanska ursprungsfolket. En neurotisk cirkel fortsätter ...

Jungs symbolteori

Jung arbetade empiriskt, men också bortom det empiriska. Han tillhörde liksom Freud den djuppsykologiska skolan som utforskade psykets uppbyggnad och struktur. Jung betonade intuition och inre erfarenheter och framhöll drömlivet som viktigt. Drömmarna ser han som uttryck både för det personliga psyket och det kollektiva nedärvda. En del av oss (jaget) är medvetet, men den större delen av psyket är omedvetet. I det omedvetna finns en personlig och en kollektiv sfär. Djupast inom oss verkar arketypiska mönster, uttryck för en urtida psykisk process som till och med kan vara tidigare än människosläktets tillblivelse. Det är en slags erfarenhetsdispositioner, mänskliga grundstrukturer. Närmare medvetandet finns kulturella föreställningar och personligt bortträngt eller subliminalt varseblivet material.

Jung menar att vi genom drömmar kan spåra de omedvetna processerna. Myter ser han som en kulturs drömliv. Speciellt i krissituationer aktiveras de arketypiska mönstren. Jungs symbolteori anknyter till individuationsprocessen - att bli sitt sanna själv, att bli hel. Olika krafter verkar för att leda oss mot livet eller när det finns störningar mot döden. Jungs transcendent funktion är en övergripande princip. Det finns något bortom människans psykologi, det oändliga kan inte enbart definieras med något ändligt enligt Jung.

Tolkning av myten:

Låt oss förmoda att denna dröm tillhör en man i karriären i det kapitalistiska samhället. Jung tolkade ofta drömmar på en subjektiv nivå. Dvs. alla personer i drömmen ses som delar av den drömmande individens psyke. Personerna representerar olika krafter, energifält i psyket. Genom att se efter hur dessa krafter är i konflikt eller samverkar får vi en bild av hur den omedvetna energin i psyket fungerar och vilken väg den vill driva oss. Daidalos repr. drömjaget. Mannen är besatt av att lyckas, att bli skickligast och bäst av alla. Hans negativa faderskomplex driver honom att prestera mer och mer. För att motsvara sin fars förväntningar tränger han bort och tillintetgör sin egen sant kreativa del som repr. av systersonen – hans Animas (själs) potential för ett sant kreativt arbete i livets tjänst.

För att undgå skuld känslor upphöjer han fadern till härskare och tar tjänst hos honom. (Kung Minos är faderskomplexet) Där skapar han ett jag och en världsbild som kännetecknas av villfarelse och dolda syften. Faderns anima (drottningen) är känslomässigt omedveten. De nedtryckta känslorna kan bara uttryckas på ett perverst sätt. Mannens drömjag som saknar etiskt omdöme (inte tar ansvar för om hans handlingar åstadkommer något gott eller ont) hjälper faderskomplexets anima att uppnå vad hon önskar. Resultatet av det är en monstreskugga som vill "äta människor", - en inre destruktiv livsfientlig kraft.

Denna kraft stänger faderskomplexet in längst in i psyket, tillsammans med drömjaget och dess framtidspotential (sonen). Genom den kris det framkallar hos drömjaget väcks en andlig kraft (att göra sig och sonen vingar) och här finns en potential för utveckling. Dock visar sig psykets kluvenhet vara för stor. Den nya potentialen hamnar i inflation/ hybris dvs. är inte grundad. Den störtar. Det gamla jaget fortsätter sin neurotiska bana på en annan plats ända tills det negativa faderskomplexet på nytt stiger upp och denna gång lyckas med att "döda sonen". Det människoätande monstret, tjurmannen, skuggan slukar sina barn.

Drömmen visar att mannens liv är på väg mot en katastrof om han inte "byter riktning". Energiflödet går mot en tragedi. Individuationsprocessen har gått i stå och den neurotiska cirkeln förvärras.

Drömmen är psykets försök att varna jaget och upplysa om att det behövs en genomgripande förändring.

Konklusion

En egen reflektion från 90-talets "Nya ekonomi" – den nya företagsandan som uppstod med IT-branschen. Jag fick en del insyn i den företagskulturen och såg den som sonens försök att "komma vidare" med den kapitalistiska mansdominerade fadersvärlden. Att omvandla den till något mer modernt och jämställt, där ansvaret delades mellan alla som arbetade i företaget. Men liksom Ikaros hänfördes av sin flygförmåga, hänfördes de unga männen av alla pengar som började flöda. Känslan av triumf att göra sig fria sina fäder byttes i kraschen. Det var en bubbla – en inflation. Vi är tillbaka i det gamla patriarkatet igen och den destruktiva tjurmannen väntar i labyrinten, redo att uppsluka oss ...

Inte en ljus framtid precis men det finns en möjlighet. Kan vi uppbåda ett sant mod och vågar se in i mörkret utan att skygga, kan vi finna ny mark på vilken vi kan skapa en ny kollektiv myt i livets tjänst igen.

Litteratur

Eliade, Mircea, 1968. Heligt och Profant. Verbum Sthlm.

Eliade, Mircea 2004 (1964). Schamanism, Archaic Techniques of Ecstasy.
Princeton: Princeton/Bollingen Paperbacks.

Gimbutas, Marija 2001. The Living Goddesses, Univ. Of California Press, California.

Hagen, Anders 1988. Historiens Rötter, Bonniers Världshistoria 1 sid 201 – 215. Bonnier Fakta, Sthlm.

May, Rollo 1992 Ropet efter Myten. Raben & Sjögren.

Sands, Helen Raphael 2000. Labyrith, Gaia Books.

Wikipedia sv.wikipedia.org

Samt föreläsningar Myter, riter och symboler HT 2006, Gävle universitet.

Ana Danielsson. PM i "Myter, riter och symboler", Gävle Universitet, Religionsvetenskap 2006

Copyright © 2006-2011 Ana Danielsson. Artikeln är skyddad av gällande upphovsrättslig lagstiftning och är ej avsedd för publicering utan författarens tillåtelse.

www.lavkattan.se - updated on 20110104